

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (כו, נד - נה), שמצד אחד נחלות הארץ יחולקו על פי הגורל: "אֶךְ-בְּגוֹלָל יִחְלַק אֶת-הָאָרֶץ לַשְּׁמוֹת מִטּוֹת-אַבְתָּם יִנָּחֲלוּ". מצד שני נראה, שכן יש התערבות אנושית בחלוקה, שבט גדול יקבל ממשה חלק גדול, ושבט קטן יקבל חלק קטן: לֹאֵלֶּה תִּחְלַק הָאָרֶץ בְּנִחְלָה... לְרֵב תִּרְבֶּה נִחְלָתוֹ וְלַמְעֵט תִּמְעֵיט נִחְלָתוֹ". נחלקו המפרשים ביישוב הפסוקים:

א. **הרמב"ן** (שם, ד"ה והנה) כתב, שהחלוקה הכללית של הארץ לשבטים, נעשתה על פי הגורל. חלוקה זו לא נעשתה דווקא על פי גודל השבט, וייתכן ששבט יחסית גדול קיבל שטח יחסית קטן. לאחר שכל שבט קיבל נחלה, חילק משה את השטח למשפחות, כאשר משפחה גדולה קיבלה שטח גדול, ומשפחה קטנה שטח קטן ועל כך מדבר הפסוק שיש לחלק בין רב למעט. ובלשונו:

"ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי כי בגמרא בפרק יש נוחלין העלו בפירוש שלא נתחלקה לקרקפתא דגברי אלא לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו... וזהו שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט, שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרובה באוכלוסין או ממועט בהם. ויהיה פירוש "לרב תרבו נחלתו" לאנשי השבט עצמו."

ב. **הרלב"ג** (שם, ד"ה אך) חלק וסבר, ששטח הארץ חולק על פי מספר האנשים שהיו בכל שבט, ומשום כך יש להתאים בין מספר האנשים בשבט לבין גודל הנחלה. מחמת כך להבנתו, תחילה הטילו גורל שקבע את גודל השטח שקיבל השבט, ולאחר מכן במידת הצורך ביחס לגודל השבט, הגדילו את השטח או צמצמו אותו.

בעקבות הגורל בפרשה, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לקנות כרטיס להגרלת הלוטו. נראה את דברי הגמרא במסכת סנהדרין הדנה מדוע משחק בקוביה פסול לעדות, את מחלוקת הראשונים והאחרונים בפסק ההלכה, והאם העובדה שמפעל הפיס (שהוא בעלי הלוטו) משתמש בחלק מהכסף לצדקה ובניית מבני ציבור, מהווה סברא להקל.

משחק בקוביה

האם מותר לקנות כרטיס הגרלה? הגמרא במסכת סנהדרין (כד ע"ב) מונה מספר אנשים שפסולים לעדות, אחד מהם הוא המשחק בקוביה (על סכומי כסף). בטעם פסול זה, מעלים האמוראים שתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה מעלה רמי בר חמא, שהם פסולים כיוון שהכסף שמרוויחים במשחק, נחשב כמעין גזל ('גזל מדרבנן'), וגזלן פסול לעדות. מדובר בגזל כיוון שהמשתתפים במשחק לא חושבים שיפסידו את כספם, וכאשר אחד מהנוכחים מפסיד, הוא לא מתכוון באמת להקנות למנצח את כספו (מה שנקרא 'אסמכתא'), ונמצא שהמנצח במידה מסוימת גוזל את כספי הזכייה.

אפשרות שניה מעלה רב ששת, שחולק על רמי בר חמא וסובר שהם פסולים לעדות כיוון שאנשים המשחקים בקוביה אינם עוסקים ביישובו של עולם. אנשים שאינם עוסקים ביישובו של עולם לא בקיאים במשא ומתן (דבר שיגרום להם להעיד עדות פגומה), וכן לרוב הם אינם יראי חטא, ולא יחששו לשקר.

כפי שכותבת הגמרא, נפקא מינה בין השיטות תהיה במקרה בו למשחקים בקוביה יש עבודה, והם משחקים רק בשעות הפנאי. לפי רמי בר חמא, גם במקרה זה הם יהיו פסולים, שהרי הם גזלנים. לעומת זאת לפי רב ששת הם יהיו כשרים לעדות, כיוון שהם עוסקים ביישובו של עולם.

אסמכתא

כאמור, רב ששת סובר שהזכייה בכספי המשחק אינה נחשבת אסמכתא. מדוע? כפי שכתב **הרשב"א** (א, תתקלג), ישנן מחלוקות רבות בראשונים כיצד להגדיר מה נחשב "אסמכתא" ומה לא, ונראה רק חלק מהדעות:

א. **רש"י** (ד"ה כל) סבר, שמקרה של אסמכתא הוא מקרה שבו הייתה בידו האדם אפשרות לשנות את המצב, לכן אם בסוף הפסיד את כספו יש מקום לטעון שלא התכוון באמת להקנות את הכסף, שהרי היה בידו לשנות את המצב. לעומת זאת, בהגרלת קוביה, כיוון שהמתחרים יודעים שאין להם שום השפעה על התוצאות, הם לוקחים בחשבון אפשרות של הפסד.

ב. **רבינו תם** (תוספות ד"ה כל) הקשה על רש"י, שהרי מגמרא במסכת בבא מציעא (עד ע"א) משמע שלא כהבנתו, משום כך סבר, שאסמכתא הוא מקרה בו אדם מתחייב לשלם כסף, בלי שיש לו יכולת להרוויח מהעניין. לעומת זאת במקרה בו לשני הצדדים יש סיכוי להרוויח (כמו במשחק בקוביה), הם מוכנים לקחת גם אפשרות של הפסד. ובלשונו:

"על כן נראה לר"ת לפרש הכי, כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא, דלא היא אסמכתא אלא היכא שאין יכול להרוויח, כגון משליש שטרו וכו', אבל הכא לא היא אסמכתא משום דכיוון דשנייהם הם, כל אחד ואחד מקני לחבריה מגו דאי מרווח בעי איהו למקני, בההיא הנאה גמר ומקני לחבריה."

ג. **ר"י** (תוספות שם) צידד בשיטת רש"י, אך צמצם את שיטתו. כאשר מדובר בדבר שאינו בידו של אדם כלל, הסכים לשיטת רש"י שאין זו אסמכתא (ולכן אין במשחק בקוביה אסמכתא). אולם, כאשר הדבר בידו של אדם, אז רק כאשר הוא מתחייב לסכום מופרז יש בכך אסמכתא, אך לא כאשר התחייב לקנס הגיוני.

שיטת הרמב"ם

להלכה פסקו **התוספות** (סנהדרין כו ע"ב ד"ה הלכה), **הרא"ש** (סנהדרין ג, ז) ו**הרמב"ן** (בבא בתרא קסח ע"א ד"ה כל) כדעת רב ששת, שאין איסור לשחק בקוביה, אם האדם המשחק עוסק ביישובו של עולם. כך נפסק להלכה שכן בהמשך הגמרא (כו ע"ב) אומר רבי אבהו בפירוש שהלכה כדעת רב ששת.

לעומת זאת בדעת הרמב"ם, ישנה סתירה: **מצד אחד** בהלכות גזלה (ו, י) נראה שפסק כדעת רמי בר חמא, שהמשחק בקוביה עובר על איסור גזל. **מצד שני** בהלכות עדות (י, ד) נראה שפסק כדעת רב ששת, שהמשחק בקוביה פסול לעדות רק אם אין לו אומנות. נחלקו האחרונים ביישוב הסתירה:

א. **הכסף משנה** (עדות שם) סבר, שהרמב"ם חלק על שאר הראשונים ופסק כדעת רמי בר חמא, ואסור לשחק בקוביה בכל עניין. הסיבה שהרמב"ם פסק כך למרות שמהגמרא סנהדרין משמע שהלכה כרב ששת היא, שהגמרא במסכת שבת (קמט ע"ב) כותבת שאסור להגריל מנות אוכל (מי זוכה במנה גדולה ומי בקטנה), ולא מסייגת שאיסור זה קיים רק כאשר אין אומנות נוספת.

הטעם שבכל זאת בהלכות עדות פסק הרמב"ם שרק מי שעוסק ביישובו עולם פסול לעדות, אינה בגלל שהוא פוסק כרב ששת, אלא שמי שאינו עוסק ביישובו של עולם, מסתמא הוא משחק בקוביה עם יהודים, וכאילו גוזל מהם את כספם בדרך זו, ולכן הוא פסול לעדות. אבל באמת, גם אם הוא עוסק ביישובו של עולם, אם יודעים שהוא משחק בקוביה, הוא פסול לעדות. ובלשונו:

"ואם תאמר, הרי רבינו כתב הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא גזל, ואם במשחק עם העכו"ם אין כאן גזל? יש לומר, דלעולם במשחק עם העכו"ם, וסובר רבינו שאינו עוסק ביישובו של עולם פירוש שכין שאין לו אומנות אחרת הרי הוא בחזקת שמשחק עם ישראל והוא גזל, ואף על פי שלא ראינוהו סתמו כוודאי."

ב. **הב"ח** (ח"מ ל"ד, כו) **והט"ז** (שם) חלקו וסברו שגם הרמב"ם פוסק כרב ששת וכדעת שאר הראשונים, כי כאמור כך משמע מפשט הסוגיה בסנהדרין, אלא שלהבנת הרמב"ם גם רב ששת מודה שיש במשחק בקוביה אבק גזל. אולם, בעוד שלדעת רמי בר חמא די באבק גזל כדי לפסול לעדות, הרי שלדעת רב ששת צריך שגם לא יעסוק ביישובו של עולם כדי שייפסל.

משום כך מצד אחד פסק הרמב"ם שיש בכך אבק גזל, ומצד שני פסק שהפסול לעדות הוא רק כשהמשחק לא עוסק ביישובו של עולם, שאז המשחק בקוביה מתפרנס מאותו האיסור. מאותה הסיבה פסק הרמב"ם (גזילה שם), שבמקרה בו המשחק בקוביה משחק עם גויים, אין בכך איסור כלל (בתנאי שהוא עוסק ביישובו של עולם), שכן אין איסור 'אבק גזל' בלקיחה מגויים.

כרטיס לוטו

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

הרמ"א (ח"מ ש"ע, ג) פסק כדעת רוב הראשונים, שמותר לשחק בקוביה במקרה בו המתעסק עוסק ביישובו של עולם. **השולחן ערוך** פסק כדעת הרמב"ם, ומשום כך מצד אחד נקט (חושן משפט שם) שהמשחק בקוביה עובר על איסור גזל, ומצד שני נקט בהלכות עדות (ח"מ ל"ד, טז), שמי שאינו עוסק ביישובו של עולם פסול לעדות.

מחמת פסק השולחן ערוך, כאשר דן **הרב עובדיה** (יביע אומר ח"מ ז, ו) בשאלה האם מותר לקנות כרטיס לוטו, כתב שיש בכך איסור גזל מדרבנן, ואפילו האשכנזים ההולכים בעקבות הרמ"א, צריכים להימנע מכך. רוב מוחלט של הפוסקים חלקו וסברו שמותר למלא כרטיס לוטו, ולא רק בגלל דעת הרמ"א, אלא מסיבות נוספות כדלהלן שמחמתן גם לשולחן ערוך אין בכך איסור:

א. **הרב הדאיה** (ישיביל עבדי ח, י"ד ה) דייק מלשון השולחן ערוך, שאיסור אסמכתא קיים רק במקרה בו המתמודדים מתחרים אחד על כספו של השני, שאז האחד מרוויח על חשבון השני, ולכן במקרה זה אין רצון אמיתי להקנות את הכסף. לעומת זאת בהגרלה, הזכייה בכסף אינה על חשבון השני, ואף מפעל הפיס מרוויח מדמי ההגרלה, ולכן אין לו מניעה לשלם את כספי הזכייה. ובלשונו:

"הרי מבואר בחושן משפט סימן ש"ע, שהוא בדרך שחוק דהמנצח לוקח כך וכך מחבירו וכו' וזה הוי כאסמכתא ויש בו משום גזל מדבריהם, כאן בגורל אין בו ענין של משחק של ניצחון וכדומה, שלוקח מה שיש אצל חבירו, אלא ענין של מזל, דכל אלה המשתתפים בגורל, קונים להם זכות הגרלה, בדבר מסויים שעליו עושים הגורל."

ב. **הרב משה לוי** (תפילה למשה ה, נח) כתב להקל, על בסיס דברי השולחן ערוך במקום אחר (ח"מ ר"א, א). השולחן ערוך כתב, שבמקרה בו אדם לווה מחברו ונתן לו עירבון למקרה בו לא יחזיר את ההלוואה, אם לא החזיר את הכסף העירבון קנוי למלווה. אין במקרה זה אסמכתא שכן לפי השולחן ערוך, כיוון שהעירבון תחת ידו של המלווה.

ההיגיון העומד מאחורי פסק זה, שכאמור אסמכתא היא מקרה בו אין בכוונת המהמר/לווה לתת באמת את כספו. לכן במקרה בו המלווה כבר לקח את חפץ העירבון, הלווה מתכוון להקנות אותו בלב שלם, שכן החפץ אינו תחת ידו והוא לא חושב שיחזור אליו. הוא הדין במפעל הפיס, שכן הכסף עבר למפעל הפיס, והכרטיס מחייב לממש את כספי הזכייה במקרה בו התרחשה. ובלשונו:

"ומבואר דסבירא ליה דלא שייך אסמכתא אלא אם עדיין לא נתן מה שהבטיח, אבל אם כבר נתן לו בידו, גמר ומקני, ואינו סומך על שום דבר... ואם כן בנדון דידן שהכסף כבר נמצא ביד מפעל הפיס ואין יכול המשתתף בהגרלה לחזור בו בוודאי דגמר ומקנה המעות בלב שלם ולא חשיב אסמכתא ולא דמי למשחק בקוביא שהמעות עדיין."

ג. **הרב אברהם שפירא** (תחומין ה, עמ' 301) הקדים את סברתו של הרב משה לוי, והוסיף סברא נוספת להקל, שבניגוד למשחק בקוביה שאינו מקבל תמורה לכספו, כאשר ממלאים לוטו, קונה הכרטיס מקבל מיד תמורה לכספו - כרטיס ששווה כסף, אותו ניתן למכור, ולכן אין בקנייה זו אסמכתא אלא מעין מכר.

נתינה לצדקה

למרות שבתשובותיו כתב הרב עובדיה לאסור, יש מספר שמועות האומרות שבסוף חיי חזר בו והתיר, בגלל העובדה שמפעל הפיס משתמש בחלק מכספי המהמרים לצורך צדקה ובניית מבני ציבור, מהווה סברא להקל. עם זאת, נראה שקשה לסמוך על שמועות מעין אלו, שהרי גם כאשר הרב עובדיה כתב את תשובתו זאת הייתה המציאות, ובכל זאת לא צירף סברא זו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...